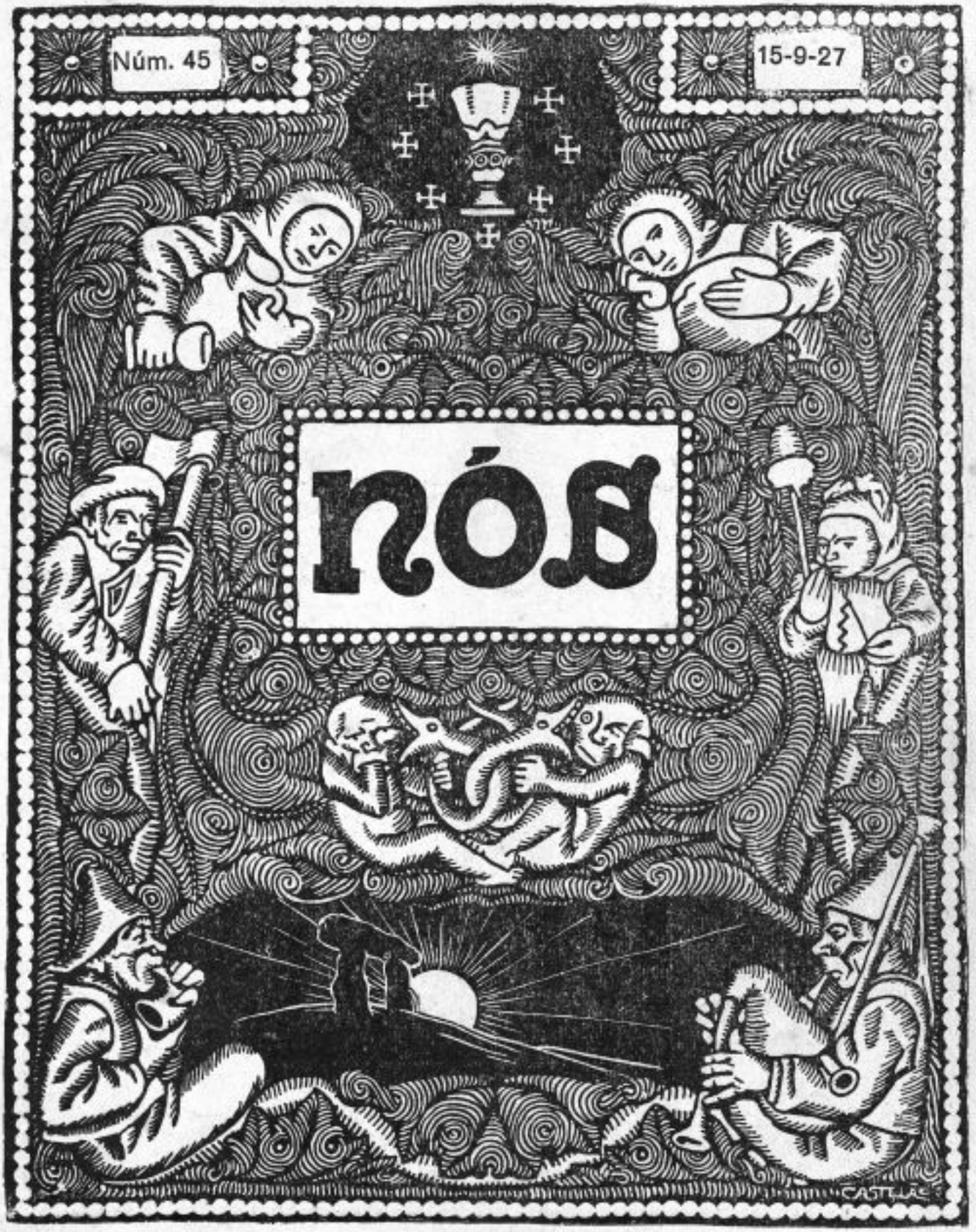
Núm. 45
15-9-27
nós
CASTELAO

# NÓS.

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
**Vicente Risco**

Direitor Artístico
**Alfonso R. Castelao**

Adeministrador
**ANXEL CASAL**

DIREICIÓN E REDAUCIÓN:
**Sto. Domingo, 47—OURENSE**

ADEMINISTRACIÓN:
**Real, 36 1.°—A CRUÑA**


## ABONAMENTO

| | |
|---|---|
| *Doce números, na Península* | 6'00 *pesetas.* |
| *Fora da Península* | 8'00 » |
| *Número solto* | 0'70 » |

## NOTA

*Este boletín non pubricará mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.*

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

## SUMARIO


Teño..., por FERMIN BOUZA BREY.
Os Mouros Encantados, por VICENTE RISCO.
Probremas de Xeografía Galega, por RAMÓN OTERO PEDRAYO.
Arquivo filolóxico e etnografico de Galiza.
Os homes, os feitos, as verbas, POL-A REDAUCIÓN.



**Reloxería ZENITH**

**MÁQUINAS PARLANTES, DISCOS AGULLAS e ACCESORIOS**

**M. CALVIÑO - Ourense**

Vicente Risco

Abogado

Santo Domingo, 47-2.° Ourense

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano IX ★ Ourense 15 Setembro 1927 ★ Núm. 45

# TEÑO...

*Esta estrela non se dont vinet*
*quin la trae o quin la tine...*
(Auto de los Reyes Magos.)

Teño unha estrela noviña e campal
que sabe leer, escrebir e contar;
limpa a miña constelazón
e léixaa enxebre como o seu corazón;
barre o sarego do meu luar
e fica albariño como o seu ollar;
beila no turreiro sen lecer
e tórnao ledo como un axouxer.
Ten os ollos derramados
por mollar os meus sonos verdegados.
Lávase na amañecida
no rego da miña vida;
peitćase na alborada
na frol da miña auga crara.
Inzame o ceo interior
de luz solene e mol,
e cóntame historias futuras
xa vellas nas miñas infindas lembranzas:
por Ela sei das xornadas heroicas e duras
que agardan a Xacobuslandia!

---

Teño de noiva unha estrela cordial.
Ay!, quén como vós, luceiros, soupese leer e medir e contar!

F. BOUZA BREY.

21-V-27.

DA MITOLOXÍA POPULAR GALEGA

# OS MOUROS ENCANTADOS

*Os mouros encantados e os mouros históricos*

O pirmeiro qu'un ouserva nas leendas d'iste ciclo galego é o descoñecimento que revelan da vida, dos costumes, da relixión d'aquiles antigos invasores. Os carauteres dos nosos mouros encantados son coma vimos, tan desemellantes dos que distinguen ôs mouros históricos, qu'a sua identificación non é posibele. Non poderemos siñalar antr'os ús e os outros, mais qu'os seguintes puntos de contauto:

1.º O nome que levan.

2.º O non seren cristiaos.

3.º O seren os da nosa leenda por vegadas, non sempre, negros ou escuros da coor.

4.º O feito de qu'os mouros de Marrocos falen dos d'eiquí ôs nosos peisanos.

Ainda d'istes catro carauteres, compre tirar fora o segundo, pois o feito meramente negativo de non ser cristiaos, non abonda pr'os afiliar â mourindá, máisime tendo en conta que si non houbo na Galiza unha poboazón musulmana d'asento, houbo en troques poboazós pagáas, e ainda o paganismo debeu durar ben tempo despois da pradicación evanxélica, sen contar o que d'il chegou ôs nosos días.

E os outros tres non proban mais qu'a infruenza que no mito dos mouros encantados tiveron a lembranza dos mouros auténticos, con quen combateron os galegos da Edade Meia, ou cecais con meirande probabilidade, a da sua habitación n-outras terras da Penínsua. Efeitivamentes: o terceiro caraute, o de seren negros ou escuros da coor — que non de cote se dá — crar'está que non é un caraute verdadeiro coma constante nos mouros históricos anque responde â ideia qu'a xente adoita ter d'iles; mais por sí soilo non abonda pr'os carauterizar coma taes mouros se non houbera os outros, e ainda poidera vir d'outra orixe. Fican en pé o nome e a relación cos mouros de hoxe. Estamos seguros, e mais adiante hase ver por qué, de qu'o nome de *mouros* debéuselles apricar no comenzo coma sinónimo d'*infieis,* coma sen dúbida pirmeiro se lles daría o de *pagaos* ou *xentis,* e de que foi o nome o que logo debeu infruir na identificación que mais tarde levou a discurril-o derradeiro caraute. Así, pois, o pirmeiro (nome de *mouros)* non debeu ser orixinariamente mais que o segundo *(non seren cristiaos)* espresado n-outra forma.

Na identificación dos encantados cos mouros debeu infruir, coma dixemos, a lembranza da habitación dos derradeiros n-outras terras da Península, a qual foi traguida ciquí, se cadra, xa antigamente, pode que por mozárabes refuxados, ou por galegos que viñan d'afora. Leendas de mouros encantados andan por toda a Península; hainas en todo Portugal; hainas referentes ôs Castros da provincia de Zamora que recolleu o Sr. Gómez Moreno, e que teñen, com'as anteriores, algunha semellanza co-as nosas; eu mesmo tiven coñecencia direita d'outras da de Salamanca.

Non colle dúbida de que podeu haber esta emigración das leendas, e de qu'elo contribuíu â formanza do noso *mito;* mais tamén é seguro que é ben pouco o qu'esta aportación nos trouxo: os elementos que fornecen son ben escasos.

Asina, os mouros aparécennos nas leendas galegas mais desfigurados ainda que nas leendas e na épica europeia da Edade Meia e do Renacemento. E si é certo qu'algún

d'iles chámase *Zás*, tamén o é qu'os outros poderíanse chamar *Fierabrás* ou *Aygolando*, *Morgante* ou *Ruggiero*, com'en Turpín, en Boyardo ou en Ariosto. Ê que son outros persoaxes compretamente difrentes, que tomaron adventiciamente o nome de mouros, a pesares do qual, siguen cômendo porco e faguendo outras cousas non moi propias dos seitarios do Islam.

Non hai, pois, pra qué botar mau da historia pr'a interpretación d'estas leendas. Non compre discutir contra Cotarelo sobre do lindeiro setentrional da conquista arábiga, coma fixo — anque non co-iste motivo — Amor Meilán, nin traguer a colación a Mahumd e o Castro de Santa Cristiña do Viso, nin as toponimias galegas referentes ôs mouros. Sería aparato de mais pr'espricar somentes *un nome* apricado a unha caste de persoaxes que non teñen outra cousa de común cos qu'ise nome levan xuntamente. E tocantes âs toponimias, ainda mais: todal-as *Fontes do Mouro* ou *da Moura*, *Covas*, *Portos*, *Penedos*, *Montes*, etc. *da Moura*, *do Mouro* ou *dos Mouros* que se poden contar por centos, e ben, con seguranza que non tran o seu nome dos mouros verdadeiros, senón dos mouros encantados, moito mais presentes qu'os outros na mamoria popular, o qual é un feito d'ouservación que pode comprobar calquera, aparte de terse descoberto con toda sorte de verificaciós e con valor universal, qu'a mamoria popular conserva sempre os feitos mítecos, namentras esquece os históricos.

Calcúlase qu'a lembranza d'un feito histórico, cando a escritura non-o fixou, non dura arriba de cento cincoenta ou douscentos anos. Certo qu'o feito da ocupación da Hespaña pol-os mouros é un feito xeral dos que mais se conservan, e qu'ademais está posto por escrito, podendo chegar a notiza ôs peisanos por tres camiños: a) pol-a escola; b) pol-o sermón; c) pol-os boletís. O qual tamén hai que convir en qu'algunha infruencia ten, posto que mais d'unha vegada temos atopado o qu'un psicólogo chamaria *lembranzas d'erudición* entretecidas nas leendas dos mouros. Mais, pirmeiramente, istes son de cote elementos visibelmente adventicios, e que ren teñen que ver co-as leendas; son o mais adoito, adubíos qu'o narrador circunstancial ll'engade no istante. Segundamente, s'elo tivera infruenza na formanza das leendas, habería que rebaixal-a data d'elas moito, e tirarlles pol-o tanto todo fundamento de tradición histórica sobr'os mouros. Terceiramente, non terían feito mais que a identificación dos habitadores dos castros, mámoas, penedos e fontes, cos mouros, e non outra cousa.

O que fixeron, s'algo fixeron, esas fontes eruditas, foi contribuir a conserval-a lembranza dos mouros e pol-o tanto a que se non esquecera a identificación, â que, pr'algús, pode dar algunha base histórica, anque falsa, dada a xeneralidade con que os manuás escolares e as fontes de meia cultura falan da *dominación árabe*.

Mais ainda lle temos qu'opor dous feitos: 1.º En moitos casos, a pesares da tradición escrita a identificación, ou non chegou a realizárese, e os habitadores míticos d'ises lugares siguen sendo o que poidera ser que foran na orixe: *enanos*, *xigantes*, *nenos con barbas*, *señores*, *donas*, *doncelas*, etc — ou esquecense, e os moimentos apóñenselle ôs *franceses* ou ôs *calristas*. 2.º Por qué razón as fontes eruditas fixeron que se conservara a lembranza dos mouros, e non a dos *romanos?* Poño os romanos, porque d'istes fálase nos manuás tanto como dos mouros, e mais seguramente nos sermós, xa que teñen relación coas orixes do Cristianismo, e hai mais ocasión de falar d'iles ô pintar o estado do mundo antigo cando viu Noso Señor, ou ô falar dos infindos mártires das suas persecuciós.

E veleiqui que si non hai na nosa Terra ningún siñal do paso dos mouros, hai ben d'iles do paso dos romanos, coma qu'ainda anda a xente pol-os camiños e pontes qu'iles fixeron, e ainda as suas colunas miliarios sosteñen o esquinal d'algunha solaina, e as suas lápidas a mesa d'algún altar. Ren d'iso lles valeu, nin ainda axudados pol-a erudición, que lles ten tanta preferenza, pra perduraren na lembranza dos nosos peisanos.

E por fin, en todo caso. o buscarlles unha base histórica ôs mouros encantados, nonos leva a ningures; por que deixa sen espricar o mais dino de ser esculcado: o que hai de

verdadeiramente míteco. Ainda o que teñen de mouros, haino que buscar no campo da leenda.

*Os mouros encantados e os mouros da épica castelán*

Os mouros da épica castelán arrédanse tan pouco nos seus carauteres dos mouros históricos, qu'ainda ademitindo unha infruenza fonda d'aquela épica no noso pobo, quedaríamos igoal que no caso da tradizón histórica. Espricaríamol-a identificación d'ises persoaxes mítecos cos mouros e o nome que levan, e se cadra, se non houbera meios moito mais doados pr'espricalo, tamén nos apricarían as artes máxicas que se ll'opoñen ôs mouros encantados.

Pol-o pronto, temos qu'a épica castelán *(Cantares de xesta, Romanceiro)* refírese principalmente a loitas cos mouros. As leendas galegas raramente refiren loitas d'esta clás; somentes as recollidas nos nobiliarios, moitas d'elas de formanza erudita, e pertencentes craramente a outro ciclo compretamente diverso do dos mouros encantados, sen qu'esto queira dicir que non houbera certa contamiñación antr'os dous. Ainda mais: nas leendas que temos recollido do pobo, hai algunhas de loitas cos mouros, que non podemos incruir antr'as dos encantados; pois ben, n-esas leendas. vemos loitar cos mouros, non ôs héroes das *xestas* castelás, senón ôs *Doce Pares de Francia* (donzelas perseguidas por *San Roldán* e trocadas por iste en seixos brancos, en Valdeorras.

E cand'algunha relación teñen estas leendas de feitío heroico co-as dos mouros encantados, ou teñen orixe *haxiográfico* (Castro de San Facundo, ond'iste e San Primitivo combateron cos mouros), ou son *os mouros que loitan os ús cos outros* (Xuranzás, Croas de San Martiño de Mondoñedo e Montecizal, Carballoso e Castro d'Ouro, citados por Amor Meilán).

Na épica castelán, o mouro é sempre o nemigo asañado e secular. Non hai tal cousa nas leendas galegas de mouros encantados. Quitando os casos d'antropofaxia *(Aquí me huele a carne de cristianillo vivo)* nos demais, si ben os mouros encantados castigan sen remisión a quen lles falla â palabra ou a quen os descobre, no demais lévanse ben co-a xente, e ainda moitas vegadas fan favores e protexen ôs inocentes, Mais ben son amigos que nemigos. Mais ben son seres superiores, xustizeiros e que premian os servizos âs maucheas. Cando foron asina, os mouros das xestas e do romanceiro?

Mais, en resume, qué sabemos — fora da xente erudita, e ainda n-esta, da mais moderna — da infruenza da épica castelán en Galiza? A historia da literatura galega o que nos amostra é unha grande infruenza eiquí da literatura francesa e provenzal. No século XIV, tempo das traduciós, intresa en Galiza a épica francesa, os ciclos de Calromagno e d'Artus (coñecido iste principalmente en fontes francesas); consideran dinos de seren vertidos ô galego, o *Turpín*, a *Estoria Troyda*, a *Demanda do San Graal*, o *Lançarote do Lago*. En troques, do castelán traducen testos legales; o *Fuero Juzgo*, as *Sete Partidas;* ren do Cid, nin de Fernán González, nin dos Sete Infantes de Lara, nin do rei Don Rodrigo; nin de Fernardo del Carpio. O xenio da raza se non aviña co-a epopeia histórica e sinxelamente guerreira do ciclo hespañol, e íbase cos libros de xeito idealista mais ergueito e superior, por riba das simpres fazañas, nado ademais en homes do mesmo sangue e da mesma y-alma. E asina atopamos qu'ainda hoxe leen eiquí os peisanos con deleite e con fé a historia dos *Doce Pares de Francia*.

Igoal sorte cabeulle ô romanceiro. Fora dos romances puramente galegos, todos iles de caraute relixoso, cabaleiresco ou lexendario, hai os que se deprenden e repiten en castelán. N-istes, cando non son versiós castelás d'outros galegos perdidos ou non perdidos *(Xerineldo)*, son do mesmo xeito qu'os galegos, e dan direito a supor que de non teren eiquí o seu prototipo feito, a *materia* pol-o menos d'istes romances, foi d'eiquí pr'alá, e non veu d'alá pr'eiquí.

Com'as leendas de mouros encantados qu'andan por aquelas terras, é de supor que pol-o menos d'eiquí colleron moitos elementos.

En todo caso, non hai modo de supor qu'os nosos mouros encantados sexan os mouros da épica castelán.

### *Os mouros encantados e os mouros da épica europeia*

Xa mais enriba notamos unha grande semellanza antr'os nosos mouros encantados e os da épica europeia *(Carolinxia* e a que d'ela derivou): o pouco que se parecen ôs mouros auténticos. E fixemos notar ainda a persistenza en Galiza dos Doce Pares de Francia, e a eisistenza de leendas en qu'iles loitan eiquí cos mouros. Joseph Bedier demostrou a infruenza decisiva qu'as pelegriñaciós a Sant'Iago tiveron na formanza das leendas épicas francesas. Ambrosio de Morales pasmouse de qu'o cabidoo compostelán tivera todol-os anos solenes funerás por Calromagno. Non hai dúbida ningunha de qu'as leendas francesas, parte das quales forxouse tamén eiquí (aparecimentos do Apóstolo, visión do Camiño d'Estrelas por Calromagno, Lucerna en Valverde, etc.), tiveron na Galiza unha infruenza fonda e demorada. N-estas condiciós compre adimitir por forza que tiveron que contribuir â formanza das dos mouros encantados.

Mais ainda agora, os nosos mouros encantados tampouco son mais qu'en moi pouca parte, os mouros da épica francesa. Istes, coma no castelán, son os nemigos con que se pelexa, a quen se mata sen piedade: son os descreídos, os nemigos do Santo Apóstolo e do Imperador que é seu paadín e cabaleiro. Por iso, iles aparecen, loitando con Roldán e cos outros Pares, en leendas que non pertencen ô ciclo dos encantados, embora, com'enantes dixemos, poida haber contamiñación antr'os dous ciclos.

Compre, asi e todo, siñalarmos un punto de contauto concreto, importante, e fundado en documentos:

Na *Crónica do Arcebispo Turpin,* hai un capítulo, o IV, tidoado no testo latino *De ydolo mahumeh,* qu'imos reproducir eiquí atal e coma s'atopa na tradución galega do seculo XIV:

«*Do ydalo de Mafomete*»

«Poys que Calrros maldiso estas tres çidades, quantos ydolos y achou e en España, todo los destroyo e birtou salvo o ydolo que he en terra de Alandusie que chaman Sala Cadix, et Cadix quer dizer en lingoajen abrayquo Deus; et dizen os mouros que este ydalo fez ali Mafomete a quen eles sirven, seendo vino en seu nome por encantamento; et meten en el hun-a ligion de demoes que o teen sotilmente e tan rezeo que nunca o ninhunn o pode birtar. Et quando chega alguun mouro y, para facer oraçon ou pedir merçee a Mafomete; et quando chega algunn cristiano, vayse enfermo. Et se algun-a ave pousa en el, morre logo; et aquel ydalo esta en na ribeira do mar en un penedo antigo, sobre la terra moy ben laurado de hun-a obra moy nobre aa mourisca; et en fondo he moito ancho e cadrado, et ençima estreyto; et he tan alto quanto pode voar un coruo; et sobre el está en pee feita hun-a ymageen de metal en gisa d'home, et ten o rostro contra o medeo día, et en na mao destra ten hun-a moy grande chaue que lle caerá segundo dizen os mouros, quando nacer en França huun rei que metera toda España a creença de Deus, et *quando eles viren caer a chaue asconderse am so a terra quanto aver ouveren e fugiram.*»

Eiqui temos, pois, no seculo XII, época da redaución latina da *Crónica de Turpín,* a ideia dos tesouros acochados pol-os mouros baixo da terra, nos castros, nas mámoas, nas ruiñas, nos penedos e nas fontes, os tesouros qu'outro apócrifo, o *Libro de S. Cipriano,* diz estar relacionados n-un pergaminho atopado nos alicerces do castelo mourisco de D. Gutierre de Altamira, no ano de 1065, época en que D. Fernando o Grande, rei de León, entregou os dominios da Galiza ô seu fillo García, pergamiño qu'asegún o dito apócrifo s'atopa en Barcelona.

N-unha edición moderna portuguesa do mencionado *Ciprianillo* trai a espricación seguinte:

«Todos os thesouros e encantamentos do antigo reino da Galliza acham-se depositados pelos Mouros e Romanos em esconderijos subterraneos. A maior parte d'elles, segundo declara o pergaminho, ficam a pequena distancia das nascentes de agua, que conservam a sua fluencia mesmo durante os calores mais rigurosos.»

«Esta prevenção de Mouros e Romanos, dá a entender que sendo expulsos d'aquelles

territorios depois de guerras porfiadas, levaban a esperança de voltar a estabelecer-se ali mais tarde, e por isso foi que deixaram parte dos seus haberes escondidos, temendo que lhes fossem saqueados pelas legiões invasoras.»

O *Ciprianillo*, pois amóstranos desenvolto no século XVI, o mito dos tesouros da Galiza, procedentes dos mouros, ideia que logo nos amostrará producindo os seus efeitos o sonado proceso promovido pol-o Licenciado Vázquez de Orxas. O qual todo lévanos a sospeitar a eisistenza d'unha tradición que ven xa pol-o menos dend'o século XII, ben atestada. E' un dos elementos somentes do mito dos mouros, mais é un dos mais importantes.

Tivo iste ciclo de leendas un proto-tipo que se perdeu? Un indicio pode haber d'esto, se cadra, no *Parzival* de Wolfram von Eschenbach, que igual qu'a *Crónica de Turpín*, semella ser unha das leendas que nasceron nos santuarios que había ô longo do *Camiño Francés* das pelegriñaciós a Compostela, tendo sido con moita probabilidade o que lle deu nacencia o do monte Cebreiro, onde houbo mosteiro e hostal de pelegriños, e onde quedou coma lembranza, a historia do Santo Miragre, cousas todas qu'estudou por miudo Anxel del Castillo, o que nos dispensa de volver falar d'elas. Pois ben, no *Parzival*, Klingsor é un mouro que vive n-un castelo encantado, poseendo grandes tesouros e poderes máxicos, perto da Hespaña musulmana.

Non podemos hoxe ainda adiantar mais n-iste camiño, o qual porén fica aberto pra novos inquéritos. Mais pol-o pronto temos atopado algunhas coincidenzas dinas de nota antr'os nosos mouros encantados e os mouros das leendas épicas europeias, sen que emporiso estabrezamol-a identidade nin moito menos.

### *Os mouros encantados e os nosos mitos pre-cristiaos*

Foi Murguía quen indicou a ideia de qu'os nosos mouros foran en realidade seres mitolóxicos desfigurados: «Sinificando en galego *mouro* non somentes o mouro, senón o que ten coor pardo escuro, confundironos con outros xenios cuio caraute demoniaco é patente, mais que non din o que houberan podido ser.» E non hai dúbida que com'outras vegadas, Murguía deu no fito, pol-o menos en parte. Os mouros encantados da nosa Terra, que pouco mais teñen de mouros qu'o nome, viñéronse pôr no canto d'outros persoaxes moito mais antigos. E' a úneca espricación doada que se lle pode dar ô mito. Ora, os persoaxes a quen viñeron sustituir, eran persoaxes míticos?

Non coñecemos dos nosos mitos precristiaos mais qu'as sobrevivenzas que chegaron a nós, e que comparadas c'as d'outros pobos en especial dos da mesma orixe, pódennos dar luces. D'estas sobrevivenzas hai d'abondo: as *donas*, o *trasno*, o *tardo*, o *urco*, os *legrumantes*, os *nubeiros*, etc., e pra todos hai paralelos. Nos mesmos sitios onde viven os mouros, temos dito que viven outras vegadas *donas*, *enanos*, *xigantes*, *nenos con barbas*, *señores*. Os mouros poden pertencer a esta caste de seres.

Por outra banda, a creenza n-estas poboazós mitecas habitadoras dos moimentos prehistóricos, dos penedos, das fontes, etc. é cousa que s'atopa en todos lados, e adoito en relación cos tesouros. Salomón Reinach ocupouse das tradiciós referentes a tesouros e entidás mitecas que viven nos moimentos prehistóricos. En Suiza, nas pedras con coviñas, andan as fadas. Leite de Vasconcellos cita antr'outros un Penedo das Bruxas *(Hexenstein)* perto de Schalberg; un Penedo de Balder en Scandinavia, e varios *Elfstenaz* ou *Elfsquarnar*, penedos ou muiños dos *elfos*, que viven baixo d'iles. Efeitivamente, sempre se figurou ôs elfos vivindo nas covas e soterraños. Os gnomos e kobolds andan debaixo da terra, en relación co-as minas e cos tesouros. E eiquí debemos lembrar os paralelos xa apuntados na pirmeira parte d'iste traballo.

Na Francia, os dolmens levan tamén nomes sinificativos: *four des géants*, *maison des fées*, *maison du diable*, com'indica Reinach.

Na Bretaña, os *korrigan* atópanse nas fontes, sobre todo nas veciñas dos dolmens, e os enanos gardan tesouros nas pedras, e iles

foron os qu'escribiron as pedras escritas, e com'as fadas, viven nos dolmens, que levan o nome de *ti-ar-korrigan* —casa das fadas.

Non hai dúbida, pois, qu'os nosos mouros encantados son unha d'esas razas mítecas, qu'outrora levou outro nome, e que foi identificada c'unha poboazón histórica, senon da Galiza, das terras circundantes. Iste é o pensar tamén de Leite de Vasconcelos. E pol-o tanto podémolos clasificar provisoriamente cos elfos e cos korrigan.

Mais entendámonos: os elfos e os korrigan non son —ainda na vaguedade e na indistinción con qu'o pensamento popular procede nestas cousas— o que propiamente poidamos chamar *xenios* ou *espritos* —ainda que se poidan identificar cos *elementais* de Teofrasto Paracelso— senon unha suposta raza d'homes pequenos, qu'a leenda presenta deformes, armados con dardos de pedra e dotados de poderes máxicos. Por varios detalles semellan por vegadas unha raza dexenerada: a sua pequena talla, a sua fealdade, o quereren levar rapaces novos pra os cruzaren cuas suas femias, ou roubaren nenos trocándoos pol-os seus fillos aparvados —cousas estas derradeiras qu'atopamos nos elfos alemás e escandinavos, nos korrigan bretós, e logo nos *xans* d'Asturias— co que semella quereren rexeneral-a raza.

Xa Walter Scott supuxera qu'esas razas mítecas repersentaban os habitadores prehistóricos do país, e dos elfos escandinavos pensouse tamén seren unha raza primitiva relacionada cos lapóns, e â qu'a leenda deu poder sobrenatural, cecais pol-as virtudes máxicas que apuñóu ôs lapóns.

Compre pol-o tanto desbotal-o caraute demoníaco que lles deu Murguía, cecais fundado somentes na coor escura, que xa temos dito que non é costante, namentras qu'as consideraciós que levamos feito n-iste apartado nos levan a entrarnos no seguinte.

### *Os mouros encantados e as poboazós prehistóricas*

Martins Sarmento, incansábele esprorador das antiguidades e tradiciós da parte de Guimaraes, oservou que moitas vegadas a xenet apuña a costrución dos Castros â xente de Napoleón. N-unha carta a Leite de Vasconcellos, fala das citanias e di que pirmeiro chamáronlle sitios de *pagaos* e despois da invasión árabe, de *mouros* e que mais tarde, e a consecuencia da invasión francesa, tamén lles chaman de *franceses*. O mesmo dí n-un artigo pubricado no *Panthéon* do Porto.

Ora, o mesmo feito foi ouservado eiquí com'atestan Cuevillas e Bouza Brey no seu estudo en col do Neixón, Din elí: «... nós pol-a nosa parte, poidemos facel-a comprobanza do dito pol-o sabio portugués ô escoitar qu'a Rodela de Framontaos (Merca, Celanova) e as mámoas do Monte das Motas (Lobeira, Bande), foran obra de *franceses* e ô saber, ainda con meirande ademirazón qu'os atenos do Outeiro de Fontefría (Merca, Celanova) foran erguidos pol-os *carlistas*.»

E o feito non é estrano: na Alemaña acontez o mesmo; o pobo atribúe ôs franceses de Napoleón costruciós, ruiñas, ósos, armas. Ê un feito que responde ô que deixamos dito en col do esquecemento dos feitos históricos. Iste esquecemento produz duas sortes de fenómenos inversas: 1.° O *envellecimento* dos feitos (a *arqueosia*, de Benigni): en Saboya apoñen ôs mouros a ruiña d'aldeias que foron desfeitas tres ou catro séculos despois. 2.° O *rexuvenecimento* dos feitos: en Hesse, vilas que foron destruídas nos séculos XIV e XV, din que o foron na Guerra dos Trinta Anos; en Westfalia din qu'os suecos luteranos foron combatidos por Calromagno c'un cañón de ferro. A atribución dos nosos moimentos pre-históricos (castros, mámoas, etc.) ôs mouros, ôs franceses, ôs calristas, son fenómenos de progresivo rexuvenecimento.

Hai un terceiro fenómeno, que Raul Rosiéres chama *ley das trasposiciós*: esquecido un héroe, a sua leenda apónselle a outro héroe mais sonado. Sebillot cita o caso concreto da leenda d'un rei que se perdeu indo de caza, e atopou un seu vasalo que lle deu de xantar sen o coñecer, a qual contouse na Antiguidade d'Antioco, e traguida a Ocidente, atribuiuse na Ingraterra pirmeiro a Godofredo Plantagenet, e despois ô seu fillo Enrique II; logo pasou a Francia, e contouse de Francisco I e despois d'Enrique IV. E iste fenómeno é o que aconteceu no caso dos nosos mouros.

No traballo dito de Cuevillas e Bouza Brey, di: «É convenente advertir en pirmeiro lugar que pr'o noso pobo a mourindade non é soilo o Islam, senón todo aquelo que non e cristiandade. A un home que dend'as Filipinas brincara pr'o Xapón, ouvímoslle dicir que tiña andado por terras lonxanas de moita mourindade. Pra iste home coma pr'a mor parte dos galegos iletrados, ser mouro é sinxelamente non ser cristián, e n-iste senso, aquela verba pode desinar a calquera xente dos tempos antigos ou modernos.» Esto posto, veñen deducir os autores, pouco mais menos, o seguinte:

Nos pirmeiros séculos do cristianismo debeuse falar moito na nosa terra dos abós pagaos ou xentís. As mámoas esquecidas na montana, os castros abandoados probabremente dend'o tempo d'Augusto, os lugares de culto, serían *obras dos xentís*, nome que ainda levan algús asegún Castillo.

A oposición antre cristiaos e idólatras fixo qu'os pirmeiros, atendendo con preferenza â difrencia de fé foran perdendo a concencia da continuidade racial cos abós que morreran no xentilismo. D'aquela, en castros, mámoas, penedos e fontes, misturouse as sômas dos antigos deuses co-as dos guerreiros e sacerdotes antigos.

O pasar os anos de domiñanza alarbia, as algaras d'Almanzor, etc., introducidos no noso chán algús elementos vidos do Sul, o mouro vaise pondo no canto dos antigos habitadores dos castros.

Os habitadores mitecos dos moimentos prehistóricos son, pois —asegún os dous mais afincados esculcadores do folk-lore castrexo— orixinariamente, os seus habitadores verdadeiros mitificados. A tradizón popular ten unha base histórica, non nos mouros, mais nos xentis anteriores ôs mouros, n-aquiles antigos galegos qu'as historias chaman *celtas*. E' o mesmo caso dos elfos e korrigan, e dos Tualha-De-Danand na Irlanda.

Outra confirmanza ten iste pensar: o feito de qu'a tradizón popular os poña sempre com'anteriores ôs romanos; asina a cibdade dos mouros do Outeiro de Rubiós (Cañón, Celanova) tivo guerra cos romanos, e istes botaron ôs mouros do Outeiro de Vimieiros e do castro de San Facundo de Cea. De sorte qu'ainda a localización histórica dos nosos mítecos, ven descobrir a sua verdadeira persoalidade.

VICENTE RISCO

---

TABALLOS DO SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS

# Probremas de Xeografía Galega

## NOTAS EN COL DAS FORMAS DE POBOAZÓN LABREGA

O Comité executivo da Unión Xeográfica internacional acordou, despois do Congreso de Xeografía celebrado no Cairo no 1925, nomear unha comisión encarregada de fazer o programa pr'o estudo das formas da poboación rural. Dito programa ou millor dito cuestionario, débese presentar ô primeiro Congreso de Xeografía que se terá en Londres no 1928. Sería de desexar qu'a Seición de Xeografía do noso Seminario fixera algún traballo pra mandar ô Congreso.

A comisión formada pol-os Sres. Biassut (Italia), Demangeon (Francia), Fleure (Ingraterra), Michette (Bélxica), fixo o seguinte cuestionario:

I

*Definicións*

1.°—Definir que é o que se chaman modos d'habitación rural.

Débense chamar ansi todol-os estabrecimentos humáns fora das vilas? Débese reservar o nome pr'os estabrecimentos rurás qu'acougan unha esprotación agrícola? Ou hase d'espallar a todol-os estabrecimentos, hastra ôs qu'abrigan industrias?

2.º—Definir que é o que se chama agromeración ou concentración.

Hai moitas variedás ou modalidás de concentración, difrentres pol-as formas visibres e pol-a disposición das casas no interior do agrupamento?

3.º—Definir o que se chama dispersión.

Hai difrentes maneiras? O lugar *(hamlet, weiler, hameau)* é forma de concentración ou d'espallamento? Unha grande granxa isolada, que mantén moitos centos de obreiros ou de colonos, é unha forma espallada?

## II

### *Orixe dos tipos de poboación*

1.º—Cal é a infruenza das condiciós naturás?

a) Infruenza do releve? As terras chás e as montesías crían condiciós doadas a certa clás de poboazón?

b) Infruxo da natureza do chán? Terras enxoitas ou molladas? Terras de bosque ou descobertas?

c) Infruxo da y-auga do chán? Infruen na criazón de detremiñados tipos, a fartura, a probeza, a falla d'auga?

2.º—Infruxo das condiciós sociás?

a) Pódese fixar que na orixe dos estabrecimentos humáns imponse un certo tipo?

b) Pódese falar d'arelas étnicas? Hai maneiras propias pra cada raza?

c) A seguridade, a defensa, impuxeron certas maneiras de fixamento?

d) Poden estar cinguidos os modos de poboazón c'os réximes agrarios? A grande propiedade e grande esprotación teñen por resultas poboazón amontoada ou espallada?

e) Infrue a densidade de poboazón?

3.º—Infruenza da economía agrícola.

a) A maneira de fixamento, depende do grado de progreso agrícola? Difrencia asegún as formas nómada ou sedentaria, intensiva ou estensiva?

b) Os grados d'orgaización do traballo agrícola (distribución periódica dos eidos, esprotación trianual, etc.) levan a unha certa forma?

c) Infrue a orientación da produción? Graus? Herbas? Froitas? Hortas?

d) Nos difrentes tipos cal é a posición i-a distancia dos eidos respeito da casa do labrego?

## III

### *Repartición Xeográfica dos tipos*

1.º—Iste repartimento foi sempre o mesmo en cada un dos países? Non amostra a hestoria eixempros d'inversión dos tipos?

2.º—N-hai na hestoria da colonización agrícola dos difrentes países períodos nos que mande un certo tipo?

3.º—Pódese detremiñar os tipos de poboazón nos tempos prehistóricos?

4.º—Cal é a forma nos países novamente poboados e colonizados?

## IV

### *Relación dos tipos de poboazón c'os outros feitos da Xeografía do home*

1.º—Hai relación antr'os tipos de poboazón i-os tipos de casa?

2.º—Hai infruxo do tipo sobre da economía rural? Sobr'a forma do cultivo? Sobr'a calidade das colleitas?

3.º—Hai infruxo dos tipos sobr'a orgaización social, sobr'as relaciós dos homes, sobr'os costumes i-as ideias, sobr'a civilización rural?

### *Concrusión*

Non é de desexar qué se fagan no mór número posibre de terras, estudos rexionaes e locaes ben feitos pra definir, clasificar i-espricar os tipos de poboazón?

A ninguén se ll'ocultará o intrés d'iste cuestionario, índice das preocupaciós dos xeógrafos sobre do tema fundamental cicais, da sua cencia. A resposta â concrusión é ben doada: Os estudos hanse fazer sobre rexiós ben precisadas, de maneira que sexan positi-

vas, compretas e severas contribuciós dinas de toda confianza dos espritos sistematizadores i-orgaizadores. E pensando n-isto, non é preciso un cuestionario metódico sobr'a maneira de levar o traballo? Sobre da téinica doada pra apurar o estudo de todol-os feitos de cada rexión ou localidade? Mais logo voltaremos encol d'isto, pois denantes compren duas verbas sobre do cuestionario devandito. É demasiado xeral e refrexa a maneira de ver propia das terras do centro e do ponente da Europa, onde predomiñan os vastos chaos agrícolas (Frandes, Francia, Alemaña, Italia continental, Ingraterra do leste) alternando con tipos menos espallados de verdadeira montana (Alpes, Walder d'Alemaña, etcétera). Ansí tiña que ser un cuestionario feito pr'o mundo inteiro. Tíñase que contentar cos térmos esenciás. Logo hemos ver que pr'a nosa xeografía compre outra cousa pol-os carauteres enxebres da nosa Galiza, en conxunto e nas rexiós en que naturalmente s'orgaiza.

Pol-o pronto imos tratar de darmos resposta d'unha maneira xeral e sempre con referenza â Galiza, âs perguntas do cuestionario. Referirémonos ôs númaros dos epígrafes i-apartados.

I

1.°—Chámase modo d'habitación rural âs difrentes formas d'agrupamento dos homes que viven predomiñantemente do direito traballo do chán. Unha mina, unha estación do tren, un balneario, etc. non entran de por sí en tal categoría. Compréndense as industrias imediatamente derivadas do traballo do agro (viñificación, tecido do liño, seca das castañas, augardente, frabicación de ferramentas de labranza i-outras, moitas d'elas necesario remate do propio traballo agrícola), do gando (derivadas do leite, coma queixos e manteigas, tecido da lâ, conserva do porco) e da necesidade de fornecer a vida doméstica nos lugares afastados dos mercados vilegos (ou imposta tamén pol-o aproveitamento dos materiás da terra: canteiría, carpinteiría, zapateiría, etc.) Ista forma de vivir abóndase pra si mesma. A vila ten por fundamento economico o comercio ou un sistema de necesidás espírtoales (relixiosas), ou de goberno, sen aparescer imediatamenle ligada ô traballo do chán.

2.°—Chámase poboazón concentrada aquela que se dispón en pobos ou aldeias de gran númaro de veciños irradiando a sua aitividadade sobre unha grande estensión de chán labrego. As aldeias están afastadas unhas das outras. En moitos casos, n-hai aldeias verdadeiras, senón pequenas vilas cos seus carauteres específecos de tales, acarón das propiedás de forma labrega. Pódense distinguir varias formas: a) Aldeias ou pobos grandes de caseirío xunto, de feitura vilega, cinguidos pol-as terras de labor en radios difrentes, asegún as necesidás do traballo (hortas, eidos de pan, bosques, montes). b) Pobos formados por casas familiares arrodeadas cada unha pol-a sua horta, mais todas ilas formando un conxunto. c) Pobos formados por casas soilo d'habitación, tendo no campo as habitaciós propiamente agrícolas. d) Pobos que xuntan a vivenda i-os edificios de esprotación no mesmo conxunto.

3.° Poboazón espallada ou dispersada é a que se dispón en pequenas aldeias próisimas entr'elas. Eiqui-coma no apartado derradeiro o concentramento ou dispersión hánse considerar en relación coa poboazón do país de que se trate.

A dispersión pode ser forma antiga ou nova, procedente n-iste caso d'un repartimento de terras, d'unha nova rede de camiños e d'outras cousas. Unha grande vila comercial pode criar nos seus arrabaldos unha forma de dispersión labrega. O lugar (hameau, hamlet, weiler) é sempre unha forza de dispersión. Calquera dos lugares leva a direición espirtoal (lugar da eirexa) do grupo. Iste é o caso da parroquia galega, tipo de poboazón espallada. Unga grande granxa non pode ser considerada como forma d'espallamento, pois os obreiros inda que vivan en casas isoladas, dependen do traballo da granxa. Soilo moitas granxas espalladas n-un chán poden, pol-o seu númaro, considerarse coma poboazón dispersa.

II

1.°—a) As condiciós naturás detremiñan

a forma inicial da poboazón. Soilo en certo grado se poden vencer e na maoría dos casos por traballos (minas, comercio, portos) que non son os propios da poboazón labrega. En xeneral, os cháns crían poboazón concentrada i-as montanas poboazón espallada. Os penichaos ou fast-ebenes aseméllanse ôs verdadeiros chaos. b) Os terreos enxoitos, de pouca auga, favorecen a concentración dos pobos (Karts ilíricos, balkánicos, etc.,) mentral-os fartamente regados predispoñen ô espallamento. Os lameirentos e inundabres adoitan ter poboazón concentrada nos solares mais enxoitos e seguros. Dita tendenza é tamén favorecida pol-a necesidade de manter obras e traballos cooperativos. O bosque favorece a concentración mais sempre compre distinguir antr'o bosque na terra montesía (poboazón ô longo dos vals) i-o da terra chá (grosos burgos concentrados). c) As augas nos terreos granítecos de variado releve de pouca outura, predispoñen ô espallamento. As terras secas de augas de fondo que se tiran por puzos poden producir espallamento.

2.°—A infruenza das condiciós sociás ten que sere grande e variada, manifestándose o xenio enxebre de cada pobo na transformación de certas determiñantes naturás. O xenio orgaizador, fortemente pacente dos holandeses, fixo das suas terras neboentas molladas pol-o mar, pol-os rios e pol-o ceo, un frorido xardín de cultura.

a) Non é doado opinar sobr'as formas primeiras d'habitación. Parés qu'a tendenza a se xuntar as familias baixo o mando d'un xefe de clán, baixo a lembranza relixiosa, debe favorecer a criazón de pobos grandes. Mais tamén n-hai qu'esquecer que as formas do chán i-o orgaismo natural da terra debe impor fortemente o seu ritmo nas primeiras formas millor que nas xa esprimentadas.

b) Cicais haxa (é a tesis de A. Meitzen: *Siedelung und Agrarwesen des Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, der Finnen und der Slaven)* unha arela propia de cada raza. O autor dito sostén qu'a forma espallada é natural nos celtas i-a concentrada nos xermanos. O primeiro feito parés ser certo en xeral, mais tamen nos chaos ô W do Wesser, na Flandes, nos Alpes suizos e bávaros, no N da Scandinavia, predomiña a forma espallada. Débese ouservar que moitas d'istas son terras montesias e que a forma espallada dos grandes chaos do Centro europeo disponse en aldeias grandes non lonxanas pol-a densidade forte da poboazón.

c) Soilo de certa maneira, en pequeno grado. Tamén os grupos isolados se fortifican sen necesidade de se xuntar en pobos grandes. A Galiza medieval tiña unha poboazón espallada inda nos tempos esgrevios. Lémbrese a fartura de *castros* e *citanias*. Elas coma despois os mouros dos castelos e vilas acougaban ô pobo labrego nos grandes perigos.

d) A grande propiedade e grande esprotación detremiñan o concentramento. Os amos gostan de mirar xuntos ôs que traballan a terra; moitos *vici* romanos veñen da xuntanza de colonos preto da *villa*.

e) Cicais soilo de un xeito secundario. Compre considerar denantes a estensión, as condiciós físecas, as tendenzas da raza, a forma dos cultivos e da propiedade. Na Peninsua ibérica os espazos de mór densidade son de poboazón espallada. Tamén é fundamental a presenza de vilas ou non. A grande vila moderna semella en xeral criar a carón do propio desenrolo urbán de formas achegadas ô campo (hoteles, grupos obreiros), outra medra da poboazón campesía espallada. Co crecimento da poboazón medra nos nosos días o tipo espallado, de que son eixempro os cinturós *novos* labregos das nosas vilas.

3.°—É unha condición importante, mais suxeta a outras orixinarias sobre tudo ás condiciós naturás.

a) O estadio nómada (xermanos de Tácito, irlandeses do sigro XVI, galeses do Medievo) produz o desprazamento d'habitación asegún os cultivos migratorios, en formas espalladas. Cicais estea n-iste estadio o orixe de moitas aldeias galegas na Edade Media, de vivir semellante o que describe Giraldo Cambrense nos galeses do sigro XII (Casas de madeira dispersas no linde das rexiós alboradas).

En xeral a agricultura estensiva é d'habitat concentrado, i-a intensiva de forma espallada.

b) Son condiciós moi variabres. Na Irlanda medieval había terras d'arado traballadas pol-a comunidade nas que cada un rescibía, periódicamente, unha sorte igoal. En lugar de s'agruparen, producíase a dispersión, porque o importante eran as terras de pasto nas que puñan as suas casas. As regras da esprotación trianual (un ano cereal d'inverno, o segundo ano cereal de vran, o terceiro barbeito) producíron burgos concentrados.

c) Os cereales, habitat concentrado; os pastos, os froitales i-as hortas, espallado. Na Galiza é iste un estudo delicado qu'está por iniciar.

d) Nas formas esenciás as hortas están ô pé das casas, siguen en distanza as searas e mais lonxe os bosques. Semella ser a regra xeral, e pódese ouservar doadamente na nosa terra. As viñas apesares do seu traballo fino, están moitas vegadas lonxe das casas, pol-a necesidade d'as prantar en terras encostadas ou porque n-outrora, a cepa dábase millor no monte. Mais haí casas de traballo (lagares, leñeiras pr'os mollos, bodegas) no centro do eido ou agrupadas presidindo a ribeira.

## III

Os catro puntos d'iste epígrafe precisan finos estudos hestóricos. Que houbo tempos é evidente. En liñas xerás, a romanización precurou concentrar; as invasiós xermánicas favoreceron a dispersión. En Galiza parés qu'os cámbeos non foron grandes e sempre domiñou o espallamento. Nos países novos provistos de camiños e comunicaciós trazadas ô tempo de colonizar, predomiña un espallamento de grandes granxas.

## IV

1.º—No habitat concentrado, as casas tenden a ser outas, coma no espallado quedan rente ô chán. No primeiro o páteo interior; no segundo o circundante. Hai que ter en conta as formas intermedias.

2.º—O espallamento multiprica a variedá de cultivos, favoresce a perfeición caseira da conserva dos productos, o desenrolo de variadas clases de gando i-a pequena industria rural, i-o cultivo intensivo de pequenas porciós de terra sempre a dar.

3.º—O espallamento garda as tradiciós agrícolas, a lembranza do antigo sentimento relixioso, a orgaización petrucial da familia, tendendo â criazón d'unidás que s'abondan a si mesmas (industrias caseiras, gandeiría a mais do traballo do agro). É unha forma conservadora i-apegada ô chán. A trasformación dos sistemas de comunicación, aproveita ô espallamento e faino a forma mais nobre sinxela i-armoñosa da figura do habitat sobre o mapa. Unha poboazón espallada endexamais perderá as suas caraiterístecas étnicas, e gardará pr'os días do porvir unha vitalidade poderosa. Creemos qu'adautada ás téinicas modernas, sexa o tipo mais perfeito i-espranzado de poboazón labrega.

A concrusión do cuestionario leva en si a resposta. Pois somentes c'un estudo preciso do môr número, en fin de contas, de todal-as rexiós d'un país, pode resolver as múltipres preguntas en col do habitat labrego que levan en si a hestória i-a xeografía, no que teñen de vital.

Agora, xa esposto o cuestionario, compre dicir unhas verbas denantes de seguir o noso pequeno traballo. As respostas indicadas teñen un caraute de xeneralidade qu'as fan soilo provisorias, respondendo â arela de trazal-os sucos esenciás do campo que temos que labrar. Pra lles darmos unha môr perfeición cumpriría un longo estudo de toda a imensa literatura xeográfica que s'está producindo e que nos iba levar demasiado lonxe. Por outra banda, non convén esquecer qu'o noso ouxeto é o estudo da poboazón labrega de Galiza, terra de particolaridás tan enxebres que mais ben prexudica que favorece a comparanza con outras rexiós. A comparanza ha vir cando estea firmemente feito o noso traballo, obra de moitos investigadores e de moitos anos.

É doado o cuestionario citado pra dirixir os estudos do noso Seminario? Eu, modestamente coido que non se pode acoller na sua integridade, inda qu'estean maxistralmente indicadas as custiós esenciás.

Pol-o pronto, na Galiza temos unha unidade vital antiga, xeográfica, eterna: *parroquia*.

Pra coñecermos a xeografía humán galega é preciso estudar todal-as parroquias c'un método seguro. Temos a fertuna de conserval-a célula social labrega íntegra nos seus decisivos carauteres. O grande prehistoriador i-arqueólogo Florentino L. Cuevillas, demostrouno d'un xeito indiscutibre na sua derradeira conferencia feita en Celanova e que aixiña ha ser coñecida. E non se pode afastar o investigador d'ista pauta trazada pol-a natureza e pol-a hestoria.

Alguén pensará que sería mais doado comezar por rexiós naturás. Coido que a falla de serios traballos cartográficos (de xeoloxía, agricultura, climatoloxía, habitación, etcétera), fai inaceitabele o proieuto en si centifeco e ben guiado. En troques unha vegada estudadas as parroquias, é doado dispolas en rexiós naturás.

Mais a carón do estudo das formas do habitat labrego, íntemamente cinguido co-il xurde o da forma e disposición da casa labrega. N-ela comprendemos o pazo, pois secularmente afincado no chán, zuga d'il a sua vitalidade, coma un poderoso castiñeiro petrucial. Os puntos que debe encher un programa pr'o estudo da nosa casa labrega serán os seguintes. N-hai qu'esquecer que se trata d'un ensaio.

*1.º A casa-habitación.*

Materiás de costrución (pedra de grá, pizarra, croyo, barro, pallabarro, madeira, tella).—Pranta.—Alzado (Fastiales, fronteiras, laterás e traseiras),—Coberta (feitura, desván, tella, pizarra, colmo).—Orgaismo vertical (pranta baixa, piso ou pisos, co-a comunicación entr'iles) Iluminación e ventilación (porta, ventás ou fiestras, balcón, solaina, bufarda, co-a sua feitura i-orientazón en relación co-a da casa).—Dinámica do vivir doméstico (cociña, na pranta baixa ou afastada, ou no piso, saida do fume, pol-a coberta, ou chemineia), sala ou cuartó, sobrado, dormitorio.

*2.º As costrnciós adxetivas á casa labrega.*

O curro ou páteo (fronteiro, circular, dianteiro, laderal, interior). — A i-auga (puzo, tanque, fonte, aproveitamento comunal).—As cortes (baixo da casa, arredor do curro, fora do curro, c'a sua pranta, alzado, material, barras, sistema de comunicazón e lús, e variaciós impostas pol-a natureza dos animás: galiñas, porcos, abenza, gando môr, cabaleirías).—Os almacés ou celeiros de produtos do agro (cabaceiros, palleiras, bodegas, leñeiras, sequeiros, c'a sua compreta arquiteitura e relazón co-a casa de vivenda). —Os locales de traballo industrial labrego ou imposto pol-as necesidás do vivir da aldeia (frágoa, carpinteiría, zapateiría, tenda, lagares, locales d'estila do augardente).

*3.º Elementos artísticos.*

Oraamentación da pedra, do cal, da madeira, en portas, solainas, fiestras, parés; pintura e seus motivos e coores, tarabelos e todol-os mais que s'aparten do simpre xeito costrutivo.

RAMÓN OTERO PEDRAYO.

*(Seguirá).*

---

# ARQUIVO FILOLOXICO E ETNOGRAFICO DE GALIZA

**Ditos referentes a xentes e pobos**

*Da Ría da Arousa*

Magorrentos de Palmeira,
pelados son os da Vila *(Caramiñal)*
para cantar e beilar
as mozas de Santa Uxía *(Ribeira)*
*(Santa Uxía de Ribeira)*

*Da Ría do Eo*

Castropol, corral de vacas,
As Figueiras de cabritos,
A Veiga de folgazás,
Ribadeu de señoritos.

*(Ribadeo. Os nomeados son pobos da Ría algúns dos qué pertencen adeministrativamente a Asturias.*

F. BOUZA BREY

*Adiviñanzas*

—¿Qué cousa é cousa que anda no bolso e non gasta cartos nin medias?

*O reloxo*

—

—¿Qué cousa é cousa que cabe no puño e non cabe n-un carro?

*O ovo*

—

—¿Qué cousa é cousa que bate na lousa?

*O mar contra os cons*

—

—¿Qué cousa é cousa que pousa no monte e ven beber á fonte?

*A ave chamada PINEIRA*

—

—Estando un forno cheo de vacas bermellas veu un boi negro e botounas fora, ¿que é?

*As ascuas e a pala*

(Recollido en Goyáns, Lampón, na Ria de Arousa)

F. BOUZA BREY

---

# Os homes, os feitos, as verbas

## A NOSA ETNOGRAFÍA

Ben ou mal ourentados, en grea informe os mais, sistematizados os menos, o feito é que ao cabo de alguns anos, dende a nosa renacencia —non esquencendo ao P. Sarmento— téñense dado a coñecer moitos datos etnográficos, en número tal que xa estará ben ir pensando en facer o estudo científico e serio con todo o seu intrés, derivativo da nosa etnografía.

A fase literaria de fins de século, que tomou como tema predileito, o tipicismo, adescripción de festas, romaxes, lendas, costumes, etc., por un lado, o furor e iras santos conque algúns médicos atacaron a iñorancia, supersticións, crenzas do noso pobo —lémbrese a Rodríguez López— n'outro senso formaron nos comenzos de esta época os primeiros arquivos etnográficos hoxe de inestimabre valor.

Xa con un criterio mais científico, aportaron moítos materiaes diste orde o Murguía e o autor de «El Idioma Gallego». Dende entón, nas cáseque infindas revistas pubricadas, e en moitos xornaes houbo cando non unha seizón, adicada ao folk-lore, moitos artigos e traballos de esta índole.

Fixémonos somentes na coleizón de contos populares pubricados por L. Carvaxal, en «Galicia Moderna» e nas descripciós da «Galicia Humorística» imprentadas as duas en Pontevedra; as lendas e costumes dadas a coñecer por distintos autores en «Galicia» de Martínez Salazar e de la Iglesia, da Cruña, no «Almanaque Ferrolano» de Fort traballos sobor de música popular; na «Galicia Diplomática» de Barreiro, en Sant-Iago; na «Ilustración Gallega y Asturiana» de Oviedo e en outras tantas, e xa nas máis novas como «Ultreya» de Cotarelo, en Sant-Iago; «B. da A. Gallega» da Cruña; «B. da C. de M. de Ourense», e nista mesma revista que dende os seus comenzos tivo sempre unha gran predileizón por esta cras de investigazóns.

Fai tempo que vimos termando de dar a coñecer a nosa bibliografía etnográfica e hoxe podemos prometer a sua pronta pubricazón, que amostrará a algúns lacazáns iconoclastas que os nosos antergos non deixaron todo por facer.

Agora o que fai falla e d'un xeito urxente é o CUESTIONARIO ETNOGRÁFICO GALEGO, probrema iste menos doado de resolver do que paresce. Polo de agora lévase feito a labor mais outa na Península por parte da Sociedade de Eusko-Folk-Lore, e esto é debido, además da intensidade do traballo, a contar con un ademirabel inqueridoiro etnográfico que facilite enormemente a laboria.

Engadido ao Cuestionario contan os estudos etnográficos vascos con folletiños de axuda e de enseño como o de Barandiarán (1) e folliñas contendo un só tema do Cuestionario, que espallan un ano ou dous por toda Vasconia, pra ter o mais compreto posibel o gran ficheiro etnográfico en formazón.

As derradeiras chegadas ás nosas máns preguntan detalladamente todo o interesante folklore referente a fundación de Igresias.

—Cánto se non poderia falar n'iste caso concreto na Galiza? Ainda Risco no seu artigo pasado «mitoloxía popular» tocou algo isla cuestión.

No ano 84 aquela Sociedade de «Folklore Gallego» que presidia a Pardo Bazán na Cruña, editara un cuestionario limitado somentes â parte de supersticións e crenzas. Está pubricado un folleto aparte e tamén na G. Diplomática.

Salillas, Puyol, Bernaldo de Quirós, García Herreros, Pedregal e Camarón da Seizón de Cencias Moraes e Politicas do Ateneo de Madrid pubricaron en 1901 un cuestionario demográfico moi intresante que reproducen Hoyos e Aranzadi (2) que dou por resultado 280 contestacións que ordenadas e crasificadas formaron no ficheiro 8.500 papeletas referentes ao nacimento, 20.000 ao casamento, e 15.000 á morte e enterro. Dos dous pódese aproveitar moito.

Na ourentazón que deba levar o Cuestionario será moi útil ollar como cousa fundamental o «Questionnaire d'Etnographie» de Louis Marín, Presidente da Sociedade de Etnografía de París, pubricado en 1925.

Está dividido nas seguintes partes:

1.ª Vida Material; divídese en tres seizóns; 1.ª Traballos, 2.ª Costumes de Traballo Material; 3.ª Distribución dos elementos materiacs no espacio e no tempo.

2.ª Vida mental; divídese en catro seizóns: 1.ª Instrumentos de coñecimentos; 2.ª Coñecimentos especulativos; 3.ª Coñecimentos prácticos; 4.ª Conceicións filosóficas e relixiosas.

3.ª Vida Social; divídese en tres seizóns: 1.ª Feitos Sociaes; 2.ª Elementos Sociaes; 3.ª Sociedades.

Como mostra transcribimos detallado o índice da primeira parte:

PREMIERE PARTIE.—VIE MATERIELE
PREMIERE SECTION.—BESOINS
CHAPITRE PREMIER.—ALIMENTATION

ALIMENTS: boissons, fumées. — Objectife: nourriture, épargue, excitants, friandises, esthétique.—Régime alimentaire: combinaison, sucéssion des alimens; étres et cas auxquels s'appliquent des régimes spéciaus.—MATIÉRES premiéres: minérales, végétales, animales. — METHODES: preparatión lointaine, cuisson, confection des mets, conservation, consommacion.—INSTRUMENTS; pour préparatión consommation, conservation.—SIGNIFICATIONS sociales et religieuses.

CHAPITRE DEUXIÉME.—SOINS PERSONNELS

Coutumes qui NE MODIFIENT PAS le corps humain: repos, exercices, jeux, entretien, soins généraus et particuliers; QUI TRANSFORMENT LÉGÉREMENT la nature, réglent l'arrangement; celles QUI DEFORMENT LE CORPS.—Objetifs.—Méthodes et procédés.—Instruments.—Significations.

CHAPITRE TROISIÉME.—VÊTEMENT

PIÉCES. — OBJECTIFS: protection, but moral et esthétique, significations sociales, — PORT. — RÉGIME; vétemens prédominants suivant les saisons, suivant les étres, circonstances ou fontions.—MATIERES.—Méthodes et façons, confection, entretien.—INSTRUMENTS—SIGNIFICATIONS ethniques, professionnelles, civiques, religieuses, économiques, occasionnelles.

CHAPITRE QUATRIÉME—HABITATION

ÉLEMÉNTS ESSENTIELS, secondaires, de nécessité et d'industrie domestique; APPAREILS ACCESSOIRES; revêtemens protecteurs; DÉCORATIONS et annexes.—OBJETIFS genéraux, d'edifices, de piéces.—Régime.—Usages. — Matériaux. — Construction et entretien. — Méthodes et coutumes d'entretien.—Significations.

CHAPITRE CINQUIÉME.—MOBILIER ET OUTILLAGE

Piéces, meubles de repos, d'exercices, d'appropriation, de supports; contenants; récipients, vaisselle; éclairage, chauffage, mesure du temps, décoration. — Usage. — Régime.—Matiéres.—Méthodes et procédés de confection et d'entretien.—Significations.

DEUXIÉME SECTION.—COUTUMES DE TRAVAIL MATÉRIEL
CHAPITRE SIXIÉME.—COUTUMES

MATIERES utilisées: vegetaux spontanés cultivés; animaux sauvages, chasse, pêche; especes d'elevage.—Objetifs—MÉTHODES AGRICOLES végétales; cueillette, culture; méthodes agricoles animales: chasse, pêche;

(1) Breves instrucciones para el investigador Folklorista. (21 págs. — Ext. do Anuario de Eusko Folklore 1921).
(2) «Etnografía - Sus Bases, sus métodos y aplicaciones en España» = Manuales Corona. Madrid - 1917.

élevage.—INSTRUMENTS: de culture, de capture et d'élevage.—Régime.—Significations, rites et croyances de la culture, de la capture et de l'elévage.

CHAPITRE SEPTIÈME.—COUTUMES INDUSTRIELLES

MATIERES utilisées: extractives; objets de fabtications.—Creations poursuivies: utilization des matiéres premiéres minérales, vegétales, animaux.—Méthodes de travail: *industries*—Extractives, de transformation. —Instruments—REGIME: entre les industries, avec les producteurs, les consomnateurs, les collectivités.—Significations.

CHAPITRE HUITIÈME.—COUTUMES COMMERCIALES

MATIÈRES. — OBJECTIFS: distribution dans l'espasce le temps.—METHODES DE TRANSPORT: pistes et routes, voies ferrées et navigables; méthodes de distribution: conservation, crédit, échange. — INSTRUMENTS de transport; outillage d'exposition, de conservation; monnaies; crédit.—SIGNIFICATIONS.

TROISIÈME SECTION.—DISTRIBUTION DES ÉLÈMENTS MATÈRIELES DANS L'ESPACE ET DANS LE TEMPS.
CHAPITRE NEUVIÈME. — DISTRIBUTIÓN DES VILLES ET DES VILLAGES.

Distribution des ENTREPISES: explotations humaines, cultures; desaglomérations: villages á baulieues morcellées ou agloméréés; leur dispositión générale, spéciale; quartiers; organes spéciaux; jardins.—Distribution des moyens de COMUNICATION; routes, chemins, rues, places; canaux; fleuves et rivages.—Significations.

CHAPITRE DIXIÉME.—DISTRIBUTION DANS LE TEMPS.

Journée, groupement de jours, semaines, mois; saisons et années; cycles d'années, personnels, sociaux.

—

Ainda nos comenzos o Museo Etnográfico do Seminario de Estudos galegos se non poden tirar como fixeron tamén os vascos, fascículos con catálogos de algúns obxetos do seu museo. Pol-o de agora van pubricados os que se refiren escrusivamente aos aparatos de traballar o liño. O que se pode facer e ir pubricando monografías sobor de alguns temas como p. exp. disposición da casa en Galicia, o moiño, máquinas de tecer, o barco, etcétera.

Coidamos que o Seminario ten pensado escomenzar as pubricacións da seizón Etnográfica con algúns traballos de Xeografía Humán do Otero Pedrayo. É un xurdio comenzo e quen sabe si ten o valor de ser o inicial da nova época de estados etnográficos a que nos da dereito a laboria de acadamento levada a cabo.

RAMÓN MARTÍNEZ LÓPEZ

## LUÍS AMADO CARBALLO

Bon galego, poeta escelso, amante como poucos da sua Terra e da sua Arte, Luís Amado Carballo, era unha luzada que se metía fondamente no porvir.

A morte levouno, como levou a Porteiro Garea e a Leonardo Rodriguez, cando o froito do seu talento entraba na maturidade. É un ruin sino que nos persigue.

E o pior é que as perdas da manitude da de Amado Carballo non teñen doada sustituzón. Que o seu limpo esprito nos alente e nos guie.

## O GORSEDD

Iste ano celebrouse o *Gorsedd*, a Asambreia drúidica anual dos Pobos Céltigos, na que a Raza afirma a sua tradizón inmorrente e a sua esgrevia vitalidade criadora, en Rienc - sur - Belon, na Bretaña francesa, asistindo as delegacións druídicas e bárdicas d'Irlanda, Gales e Escocia, espréndidamente recibidas pol-a asociación druídica bretona.

Tivo iste ano gran solenidade a festa consagrada ô culto da Raza. Houbo cantos e danzas populares, loitas e xogos atléticos. Un dos autos mais siñificativos foi a consagración das pedras comemorativas dos cinco bardos bretós: o vizconde Hersart de la Villemarqué, recopilador do *Barzaz - Breiz*, o caloñado por Salomon Reinach e ademirado por Murguía; Brizeux, outro dos mestres do noso Patriarca, que cita a cotío, onde canta os costumes e tradicións da Bretaña; Gilles de Kerampail, o pirmeiro gramático bretón; e Brotel.

## SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS

No mes d'agosto visitou a bisbarra do Carballiño en viaxe d'estudo, a Comisión de Catalogazón iconográfica, composta pol-o Presidente do Seminario Sr. Cabeza de

León, o da Seizón Sr. Portela Pazos, o Segredario Sr. Filgueira Valverde e o socio Sr. Vázquez. No Carballiño xuntáronselle os presidentes das Seiciós de Xeografía e Arqueoloxía Sres. Otero Pedrayo e Cuevillas e o socio Sr. Ramón Fernández (Ben-Cho-Shey) que foron dende Trasalva e Ourense respeitivamente, e os Sres. Losada Diéguez (D. Antón) e Losada (D. Xaquín). O resultado foi a compreta catalogazón de dez eirexas antigas e cinco castros, un d'iles o de Morgade, xa esprorado con anterioridade.

REAL ACADEMIA GALLEGA

O 30 d'agosto na Cruña celebrouse o ingreso de D. Xulio Dávila Díaz, quen sucede na Academia a D. Francisco Romero Blanco. Disertou en col da persoalidade do ilustre ortigueirán Benito Teixeiro Martínez, autor d'un plano da ría de Santa Marta e de moitos traballos xeográficos e históricos en col de Galiza, coma son: *Apuntes para la historia de Ortigueira, Prehistoria Ortiguense, Los Armadas de Santa Marta, Un náufragio, Gallegos ilustres en América durante el descubrimiento y la conquista, Aurelio Aguirre y su tiempo, Fray Felipe de la Gándara y Fray Hernando de Ojea, Esther* (novela romántica) e *La de Zúñiga* (novela d'ambente galego). O Sr. Dávila fixo un acabado estudo da persoalidade do ilustre ortigueirán.

Respondeulle o Sr. Maciñeira, o qual pubricou o seu discurso, do que daremos conta no número que ven.

# LIBROS

UNA PUNTA DE EUROPA, por Victoriano García Martí, Madrid, 1927.

Armou iste libro certo barullo, e ainda merecía meter mais. Coma xa anuncia o prologador, Ortega Gasset—de cuio prólego debemos recoller a confesión paladina da persoalidade de Galiza—tivo García Martí moitos contraditores, e tíñaos que ter, xa que todol-os que en col de Galiza escriben, áchanse pol-o xeral en íntemo desacordo. E cecais tamén estea millor que sexa d'iste xeito.

De todas maneiras, iste libro indica que por fin os galegos de Madrí, moito mais aleixados da terra, anque pareza mentira, que non os d'América, comenzan a voltar os ollos â sua Pátrea e â sua renacencia. García Martí, que xa leva anos aló adicado a outras curiosidás, pódese dicir que é quen lles abre o vieiro. Atrás d'il han vir outros, mais pol-o pronto, non son moitos os que poidan vir e que trayan consigo o que pode traguer o autor de *O Mundo interior* e *Do Vivir héroico*.

O seu libro así e todo, non é ainda mais que unha iniciación, mais querer quer coller o probrema no seu conxunto e dend'o alto, e en moitas cousas atina ben, e ven coincidir en moitos puntos coas doutriñas sustentadas hai anos pol-os nacionalistas galegos. O mesmo tídoo de *Unha punta de Europa* responde perfeitamente â ideia do europeismo galego, tantas vegadas esposta n-estas mesmas páxinas de NOS, e alén, oposta ainda por moitos ô africanismo que algús dos nosos creen descobrir nas rexiós centrás e meriodionás da Península. A conceición de Galiza coma terra históricamente inédita, que é das mais fecundas do libro, e relacionada co-a que tamén espón maxistralmente Martí, da esterilidade pra Galiza dos galegos ilustres —dos que se gaban eiquí, e mais na América tantos e tantos, e que o ilustre escritor portugués Julio Dantas tivo o pouco gusto d'invocar hai pouco n-un artigo que reproduciron algús xornais d'eiquí—é igualmente das que, espresada n-esta ou n-outra forma, nos teñen servido pra erguel-as nosas espranzas. E asina d'outras.

Crar'está que García Martí, pouco amigo d'aventurar teorías cand'hai outros que tan doadamente definen, mantense n-iste libro n-unha prudencia pode que asisada de mais n-un filósofo, de maneira que s'algún defeuto se lle pode pôr, habia ser cecais o de non ser cumprida a sua información direita, tendo bebido mais en fontes literarias que na ouservación dos feitos; anque o xeito especial do libro requira efeitivamente esta maneira de traballar.

Martí, pol-o demais, deuse perfeita conta do que val o noso movemento de renacencia galega e a obra feita deica agora, e n-esto é tamén guieiro antr'os d'alá, descoñecedores pol-o xeral d'esto todo.

*Una punta de Europa* é un documento valioso en col da Galiza, intresounos moito, e recomendámolo â atención dos nosos leitores.

NOTAS PARA UNA INTRODUCCIÓN AL ESTUDIO DE LA LENGUA Y LITERATURA PORTUGUESAS, por Alvaro María de las Casas, Madrid, 1927.

Son duas leiciós, pirmeiras d'un curso espricado pol-o autor na Escola Superior de Policía de Madrí. Estas leiciós conteñen, a pirmeira as nociós de Filoloxía, Lingüistica e Gramática, a clasificación morfolóxica e

xencalóxica das lingoas, as lingoas Aryas, as itálicas, o latín e as lingoas románecas, e a romanización da Península e infruencias que n-ela sofriu o latín; a segunda, partes que se divide o desenrolo da lingoa portuguesa, seus dialeitos e subdialeitos, caraterístecas da literatura portuguesa e estado dos estudos filolóxicos en Portugal e do estudo das lingoas románicas.

É un resume de moita concisión, e o que ten de mais dino de nota é a craridade e a forma metódica con que está esposto, o qual honra moito, non somentes â fonda coñecencia qu'o noso querido colaborador ten da lingoa e literatura portuguesas, senón tamén âs suas dotes pedagóxicas, de certo pouco comús.

ABRIL (poesías) por GABINO DÍAZ DE HERRERA

Un forte tomo de versos mais abondoso do que adoitan os poetas modernos. Os mais d'iles son aritmicos (sen ritmo verbal) ou de ritmodifizle e moitas vegadas desigual. Novo na imaxe, sinxelo e natural no fondo, ô principio custa algo entrar n-il; despois afaise un e agrada moito iste poeta. Están ben, ainda pintorescos, os *Poemas del Mar;* moi ben as suxetividades, ainda sentimentás, d'outros poemas. Ainda, ou de novo, igual dá. Bó fora ceibal-a poesía da categoría d'espazo si non houbera despois que ceibala da categoría de tempo. Si non se quer qu'a poesía morra co seu. Mais todo o que escribe, faino pr'a eternidade. Por iso, a sustancia poética da Biblia, interpretada d'un xeito non moi alonxado do primitivo, resona ainda na inspiración de Díaz de Herrera, n-iste libro e n-outro qu'anuncia. Com'ainda Verlaine e D'Anunnzio viven nos lemas, co-a autoridade de leituras preferidas. E cando se teñen preferenzas de bó aire, ben vai.

NOVOS EISEMPRAIS DA OURIVESARIA GALEGA: NOTA EN COL DO TESOURO DA GOLADA, por FLÓRENTINO L. CUEVILLAS (Separata do *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnología i Prehistoria)* Barcelona. 1926.

Estudo do tesouro da Golada, a 20 kil. de Lalín, atopado hai 6 ou 8 anos pol-os piós qu'abrían unha estrada provincial e depositado en Pontevedra. Consiste en duas pulseiras d'ouro macizo e unha xarretiera ou colar de chapa d'ouro con rachadelas hourizontás co-as tiras repuxadas. O noso compañeiro, que tanto leva estudado a nosa arqueoloxía prehistorica, pon istes ouxetos, si ben con certa reserva, nos pirmeiros tempos do Bronce, e supón que o tipo do colar ou xarretiera, do que teñen aparecido outros en Galiza (Monte dos Mouros—Melide) tivo nacencia en Galiza, pol-a infruenza d'elementos orgánicos.

O *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropología, Etnología i Prehistoria,* no que se pubricou iste traballo, e do que Cuevillas é colaborador, fixo ademais d'il unha separata que regalou ô autor. Na mesma pubricación sairá *Os fis do Eneolítico e a Idade do Bronce na Galiza,* valioso estudo xa rematado do señor Cuevillas.

AS ILHAS DESCONHECIDAS
por RAUL BRANDAO

«Raúl Brandao é o maior escritor de Portugal e, tal vez o maior escritor contemporáneo»; diz d'il o gran Teixeira de Pascoaes. Da sua orixinalidade poderosa faláranos hai tempo en NÓS (núm. 9, Xaneiro 1922) Hernani Cidade. A sua obra é xa abondosa; novelas: *A Morte do Palhaço, A Farsa, Humus, Os Pobres;* teatro: *O Maior Castigo, Noite de Natal, O Doido e a Morte, O Gêbo e a Sombra.* N-elas apresenta unha visión sombría do mundo e da vida, amostrada n-unha prosa persoal, sen retórica e fondamente emotiva. Libros que n-iste tempo de volta ô retoricismo dan unha extraordinaria impresión de forza e de verdade: a vida tristeira ou leda, a s'afirmar por antr'as esmorecidas entelequias páledas dos escritores qu'adoitamos lêr.

Outra obra de Raúl Brandao, *Os Pescadores,* pirmeira d'unha série: *A vida humilde do Povo Portuguêz* (que ha comprender tamén *Os labradores, Os pastores, Os Operarios,* paralela â *Historia humilde do Povo Português*) abriu, a decir dos seus comentadores, unha era nova na sua maneira, agora aberta â luz, así com'enantes era sombriza *Os Pescadores* contén paisaxes, tipos e vida de toda a costa portuguesa: *De Caminho â Póvoa, Foz do Douro, Ría de Aveiro, Lisboa, Setubal, Cezimbra e Caparica, Sagres,* a pesca da sardiña, a pesca do atún, cadros d'emoción fonda, ond'atopamos todo o noso mar.

D'un xénero imitante e iste das *Ilhas Desconhecidas,* libro adicado âs ilhas Açores. Com'o outro, é un libro feito con notas de viaxe «quási sem retoques, di o autor. Láyase de non poder «pintar com palavras», mais dificilmente haberá quen millor teña pintado con verbas, coma Raúl Brandao n-iste libro, onde fai ver a coor c'unha forza expresiva verdadeiramente extraordinaria. Con verbas, xunta os prodecementos todos da pintura: esquematiza, deseña, divide os tons,

engade veladuras ou lava e lambe, empasta e embastece as tintas coma lle convén pr'o efeito de que o leitor vexa canto il descreve. E' verdadeiramente dino de nota o análise que fai de luz das Açores, que il descompon de mil xeitos nos seus elementos coma faría un químico. Asina, coma nos *Pescadores* a de Portugal, eiquí atopamol-a vida toda das Açores, e toda a sua beleza.

Raúl Brandao, gran prosador, é ben dino por istes libros de figurar antr'os poetas atlánticos. *As Ilhas Desconhecidas* fixonos lembrar mais d'unha vegada *The Aran Islands*, de Synge; un e outro libro conteñen dous anacos do mapa espirtual do noso Atlántico. Son novos viaxes de Descoberta.

Desvelado e ainda mais que desvelado, asesinado, o misterio de Alén-Atlántico, fica ainda o misterio d'eiqui, da nosa banda, o Atlántico vello, con tradición e con alma, qu'os viaxes espirtuás dos Brandao e dos Synge vennos revelar, coa ventaxa de qu'eiquí nono pode matar o criollismo.

LA NOVELA MUNDIAL, Madrí.

Antre todal-as pubricacións d'esta caste que s'editan en Madrí, distínguese esta pol-a escolleita das firmas dos colaboradores, que son os millores e dos mais populares novelistas hespañoles (Baroja, Valle-Inclán, Insua, López de Haro, Camba, etc.) Temos recibido as seguintes:

*Se rifa un marido*, por Jesús R. Coloma, novela de tipos e costumes de Madrí, de moito intrés.

*La hija del Capitán*, esperpento de don Ramón del Valle-Inclán, tremenda sátira, no estilo que hoxe emprega o autor, e n-unha lingoaxe *chula*, que non está tan lonxe do verdadeiro falar da xente do noso tempo.

*Piedra rodada*, por Francisco Camba, novela d'un vagamundo da aldeia, da aldeia galega, a quen lle prende no corpo o verme, e bótase a andar pol-os pobos, exercendo as variadas artes dos *moiñantes*, sen qu'un amor sosegado e doce que lle precura un bó pasar, o poida redimir do nomadismo.

*Mi amigo el viajero*, por Rafael López de Haro, que é drama intemo d'un señor que ten unha filla que o non coñece, e o pai morre abandoado namentral-a filla coida a outro pai qu'ela coida o seu e co que viven.

*Amor de sacrificio*, d'Emilio Carrere, que son novas esceas de bohemia e d'amor, que tanto ilusionan ó autor.

# REVISTAS

CÉLTIGA, Día de Galicia, MCMXXVII, Buenos Aires.

*Céltiga* millora de día en día. Endexamais se deu nos galegos d'alén mar, unha tan perfeita compenetración co-a Pátrea ausente, unha tan xusta comprensión dos seus probremas, coma se dá no agrupamento d'intelixentes compatrianos que con esforzo e sacrifizo dino da meirande loubanza e d'eterna gratitude de Galiza, pubrica a revista *Céltiga*. *Céltiga* é o perfeito eco do millor, do mais escolleito do labor que hoxe s'está facendo na nosa Terra.

O estraordinario do Día de Galiza é verdadeiramente xúrdio. Damos eiquí o Sumario:

*El momento de Galicia.—Ora é unha abedoeira*, soneto d'Antón Noriega Varela.—*Fogar e Patria*, por Victoriano Taibo,—*A Berenguela*, por Ramón Otero Pedrayo.—*Libros*, sobre *El Pórtico de la Gloria de la Catedral de Santiago de Manuel Vidal*, por Critias.—*Sant'Iago*, poema d'Eladio Rodríguez González.—*La reconquista de Santiago*, por Camilo Barcia Trelles.—*De «A rosa de cen follas»*, de R. Cabanillas.—*Emigrantes*, por Florentino L. Cuevillas. — Unha notiña de Roberto Blanco Torres.—*Oración do emigrante*, por Miguel Revestido.—*Nosa Señora da Roca*, por Ramón Suárez Picallo. —*Dibuxo* de Castelao.—*En favor de la Universidad Gallega. — Manolo Quiroga.—Nenos galegos*, deseño de Cebreiro.—*O paspallás*, por Xosé Filgueira Valverde.—*O vello mariñeiro*, poema de Gonzalo López Abente.—*A ofrenda*, por Leandro Carré.—*Linoleum*, de Julio Prieto.—*Canto a mi ciudad*, poema de Herminia Fariña. — *Ausencias*, poema de Salvador Cabeza de León.—*O pescador d'Estrelas*, poema de Julio Sigüenza.—*La alta misión de la Universidad*. por Eugenio Montes.—*Dibuxo* de Camilo Díaz.—*Postaes galegas*, por J. Núñez Bua, —*O Pelegrino*, poema de Farruco Porto Rey.—*No Día de Galicia*, por Xosé Lesta Meis.—*Don Manuel Portela Valladares.—Campus-Stellæ*, por Germán Fernández Fraga.—*Mariñeiro galego*, poema de Antón Zapata García. — *Galicia Deportiva. — En torno a un título*, por Plácido R. Castro.—*Ciudades Argentinas.—El Centro Gallego de Avellaneda.—Serán d'Outono*, dibuxo de Amando Suárez Couto.—*Verbas obrigadas*, por Ramón Villar Ponte.—*Loriga.—Noiturnio*, poema de José G. de la Cueva. — *A Romería*, cadro de Carlos Sobrino.—*Francisco Añón e José María Posada*, por Uxío Carré Aldao.—*Os mais cegos*, poema de Benedicto Conde con deseño de Xesús Conde.—*O mitin das ideias*, por Magariños Negreira.—*Da Renacencia galega*, por Vicente Risco.—*Alvaro Cebreiro*, poema de Julio J. Casal, con retrato de L. Quintas.—*Sant'Iago e San Andrés*, por Ben-Cho-Shey.—*Teatros.—Las Sociedades Gallegas de Montevi-*

*deo.*—Difrentes informaciós.—*El día de Galicia,* por Benjamín Martínez Cadillo.—*Quien volverá a ver las rosas mías,* por F. Herrera Garrido.—Novas, información gráfica, etc.

SEARA NOVA,
Númaro 100.

Sumario: *Questões do día.—O Jogo,* por Mario de Castro.—*Raúl Brandão,* por Teixeira de Pascoaes.—*A propósito do livro «A Inteligencia na literatura nacional», do Sr. Dr. Artur Ribeiro Lopes,* por Bourbon e Meneses.—*D. Sebastião, rei de Portugal (por Antero de Figueiredo),* por Vieira de Almeida.—*Afonso Lopes Vieira.—Algumas notas e reminiscencias,* por Manuel Mendes.—*Carta de agradecimento a D. Basilio,* por Antonio Sergio.

Númaro 101.

Sumario: *Reflexões,* por Rodrigues Migueis.—*Notas sobre a paisagem,* por Vieira de Campos.—*D. Sebastião, rei de Portugal (por Antero de Figueiredo),* por Vieira de Almeida.—*Andam faunos pelos bosques (por Aquilino Ribeiro),* por Castelo Branco Chaves.—*Notas e comentarios,* por M. de C.—*Questões do día.—O Jogo,* por Mario de Castro.

Númaro 102.

Sumario: *Questões do día.—O Orçamento,* por A. Quintanilha.—*Acusações,* por Câmara Reys.—*Os batalhões academicos de Coimbra,* por Belisario Pimenta.—*Teatro infantil,* por Joaquím de Oliveira.—*Marinha,* por Manuel Rocheta.—*Livros,* por R. M.—*Problemas da Instrucção secundaria,* por Anatole France.—*Notas e comentarios,* por David Ferreira.—*Sobre a inter-cultura de Portugal e Espanha,* por Antonio Sergio.

Númaro 103.

Sumario: *Leis novas, direito velho,* por Avelino Cunhal.—*Sinfonia da alegria,* por Martiño da Fonseca.—*O Argos,* por Sarmento Pimentel.—*O futuro dos vinhos portugueses e a orientação da nosa viticultura,* por Lucio de Magalhães.—*Um nobilíssimo artista e distinto profesor,* por M. de C.—*Acção directa,* por Ortega e Gasset.

BOLETÍN DE LA REAL
ACADEMIA GALLEGA
1.º Agosto 1927.

Sumario: *Una ara pagana cristianizada,* por Celestino García Romero, referente a unha que hai no Museo Arqueolóxico de Santiago, e cuia iscripción interpreta o autor: *I (ovi) O (ptimo) M (aximo) Herculi Tongo S. V.,* que supón foi cristianizada, utilizándose un oco que ten por riba pra gardar reliquias (cecais — engademos nós, e o caso non sería novo—pra empregala coma pé d'un altar).—*Prehistoria gallega. Hachas de bronce de talón (hallazgo de un depósito),* por Angel del Castillo.—*Puentedeume y su comarca (apuntes históricos),* intresante traballo do noso colaborador Antonio Couceiro Freixomil, pubricado outrora en *El Diario de Orense.—Sección oficial: El monumento a Curros Enríquez.—Documentos históricos: Ordenanzas de la ciudad de Santiago, año 1775 (conclusión).*

NAÇAO PORTUGUESA, fascículo IV,
série IV, tomo I.

Sumario: Ocidentalismo e Cristianismo (conclusão) por Antonio Sardinha.—*Scolastique et Revolution,* por Gonzague Truc.—*A margem do Artigo de Gonzague Truc,* por Manuel Múrias.—*Comentarios etimologicos* (alguns casos de dissimilação vocálica), por Rodrigo de Sá Nogueira.—*Antonio Ribeiro Saraiva na Universidade,* por J. Mendes da Cunha Saraiva.—*A India e o ciclo da Pimenta* (IV), por J. Lúcio d'Azevedo.—*Das ideias, das almas e dos factos.—Através das revistas e dos jornais,*


## FOTOGRABADO

Si ten intrés en que os seus fotograbados sexan os mais perfeitos posibres, convenlle envialos aos

**Talleres de fotograbado**
**ESPASA-CALPE S. A.**

Este nome xa é por sí unha garantía, pois son os talleres mais modernos e orgaizados para realizar na sua maisima perfeición toda crás de fotograbados en cinc, cobre; tricomias, cuatromias, etc...

O seu servicio e extra-rápido.

As suas obras son perfeitisimas.

Ríos Rosas, 24-Apartado, 547

**MADRID**


*Imprenta NÓS. Real, 36-1.º, A CRUÑA*

# SANATORIO QUIRURGICO

DIREITORES

**Manuel Peña Rey**

Ginecologia e Partos

**José Mosquera Blanco**

Cirugía geral

Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Cruceiro, ten toda-las condicións precisas.—Prautícase toda crás d'operacións.—Dotado de todol-os adiantos que pide a autual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda con voltaxe de 250.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Aue-xites, procesos imflamatórios, reumatismo, etcétera.

Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera.

Admítense embarazadas, e cóntase con material esterelizado pra fora da cibdade en casos d'urxencia.—Poden colaboraren todol-os compañeiros, previo consentemento dos direitores.

**BODEGAS GAL EGAS, PEARES E OURENSE**

Vinos finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE

LOS GALLEGOS blanco e tinto

**Macía e Valeiras, Apartado 18 - Ourense**

**Droguería e Farmacia**

## LUIS FÁBREGA

Progreso, esquina a Luís Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

**Plumeiros RAFIUM**

De mais dura qu'os de pruma e limpan millor. Véndese en todol-os estabrecimentos do ramo

**Andrés Perille-OURENSE**

# F. ROMAN E SACO

## DROGUERIA

## e FARMACIA

Pereira, 19 — Teléfono 28

OURENSE

# Augas bicarbonatado-sódicas de
# MONDARIZ

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO

## Propiedade dos FILLOS de PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das estacións de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Outubro